

תבונות

הגות עיון ופשט
משיעורי

הג"ר דוד לייבל שליט"א

נערך ע"י תלמידיו

איש ישראל

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן הַשֵּׁיב אֶת חַמְתִּי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי קָנְאוּ אֶת קְנֵאתִי בְּתוֹכָם וְלֹא כְלִיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי קָנְאוּתִי לָכֵן אֶמַר הַנֵּני נִתַּן לִּי אֶת בְּרִיתִי שְׁלֹם.

ה' אומר למשה רבינו שפנחס זוכה בכהונת עולם כיוון שהוא זה שהשיב את חמתו על ידי מעשה הקנאות שלו. לכשתבונן בדברים מתוך התייחסות לסופה של הפרשה הקודמת, פרשת בלק, בה מתוארים חטאיהם של עם ישראל וקנאות פנחס, נראה שהשבת חמתו של הקב"ה מעל עם ישראל הייתה אמורה להתבצע ע"י משה עצמו; **'וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח אֶת כָּל רֵאשֵׁי הָעָם וְהוֹקֵעַ אוֹתָם לָה' נִגַּד הַשָּׁמֶשׁ וַיֵּשֶׁב חֶרֶן אַף ה' מִיִּשְׂרָאֵל**. בפסוק זה, ה' אומר למשה מה נדרש לעשות כדי להשיב את חמתו. השאלה העולה אם כן היא, מדוע בסופו של דבר מי שעשה זאת היה דווקא פנחס על ידי מעשה קנאות שבא מיוזמתו ושלא בציווי ה'?

אם נמשיך להתבונן בסוף פרשת בלק נראה שלאחר שה' מצווה את משה הוא אכן פועל; **'וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל שַׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל הַרְגוּ אִישׁ אֶת אָחָיו אִישׁ אֶת אֶתְּמֹלְתָיו לְבַעַל פְּעוֹר**, אך כפי הנראה, מעשיו של משה אינם משיבים את חמתו של הקב"ה מעל בני ישראל, ולא רק זאת אלא שעם ישראל ממשיך לחטוא ביתר שאת. מיד אחרי ציווי משה לשופטים להרוג את הנצמדים לבעל פעור מתרחש הסיפור הנורא של זמרי וכזבי בת צור. מדוע אם כן לא פעלו מעשיו של משה כפי שהיו אמורים לפעול, ומה היה במעשה הקנאה של פנחס שדווקא הוא זה שהצליח למנוע מהעם להמשיך לחטוא ובה להשיב את חמת ה'?

איש ישראל

נקודה נוספת שיש לתת עליה את הדעת היא הכינוי אותו נוקטת התורה ביחס לזמרי 'איש ישראל' **'וַיִּהְיֶה אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּאֱיָרֹב אֶל אָחָיו אֶת הַמְדִינִית**. תואר זה של זמרי כ"איש ישראל" חוזר בפרשת בלק שלוש פעמים. מעבר לפסוק שהזכרנו ישנן עוד שתי פעמים; **וַיָּבֵא אַחֵר אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֶל הַקֶּבֶה וַיִּדְקֶר אֶת שְׁנֵיהֶם אֶת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת הָאִשָּׁה אֶל קִבְתָּהּ**, וכן בפרשתנו כאשר התורה נוקבת בשמותיהם של האיש והאשה **'שֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמָּכָה אֶתֶּר הִכָּה אֶת הַמְדִינִית זְמָרִי בֶן סְלוּא נְשִׂיא בֵּית אָב לְשִׁמְעוֹנִי** שוב הלשון היא 'איש ישראל'. מה המשמעות המיוחדת שיש בתיאורו של זמרי כ'איש ישראל'?

כמו כן, העובדה ששמותיהם של זמרי בן סלוא וכזבי בת צור לא מוזכרים בפסוקים בפרשת בלק אלא רק לאחר מכן בפרשת פנחס **'וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמָּכָה אֶתֶּר הִכָּה אֶת הַמְדִינִית זְמָרִי בֶן סְלוּא נְשִׂיא בֵּית אָב לְשִׁמְעוֹנִי: וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמָּכָה הַמְדִינִית קְזָבִי בַת צוּר רֵאשׁ אֲמוֹת בֵּית אָב בְּמִדְבַר הוּא'** אף היא דורשת תלמוד, וכפי שמקשים המפרשים. שכן, מכך שהתורה מקדישה לכך פסוק מיוחד נראה שהעיסוק בשמותיהם הוא עניין חשוב ומדוע אפוא לא הוזכרו בתיאור המעשה עצמו בפרשת בלק.

עבודה זרה וגילוי עריות

נראה שלהבנת הדברים עלינו להעמיק יותר בשורש נקודת החטא של בעל פעור ובמה שהתרחש בערבות מואב. ראשית, לכאורה עם ישראל חוטא בשני חטאים שאין בהכרח קשר ביניהם. האחד הוא זנות עם בנות מואב והשני הוא שכתוצאה מכך חטאו בע"ז ונצמדו לבעל פעור. אך בתורה הדברים מעורבים זה בזה **'וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּשֵׁטִים וַיַּחַל הָעָם לָזְנוֹת אֶל בָּנוֹת מוֹאָב: וַתִּקְרָאנָן לָעָם לְזִבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וַיֹּאכְל הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לֵאלֹהֵיהֶן: וַיִּצְמַד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעוֹר וַיַּחַר אַף יְהוָה בְּיִשְׂרָאֵל** מפסוקים אלו לא מבורר כל צרכו היחס בין שני החטאים ועל מה חרה אף ה'. האם החרון אף הוא על הע"ז, ואילו הזנות היא רק הסיבה שהביאה לכך שעבדו ע"ז, או שמא ישנו יחס מהותי יותר בין השניים וחרון האף מורכב משניהם?

וישב ישראל בשטים

את הדברים ניתן להבין מתוך ההקשר של הזמן והמקום שבו מתרחש הסיפור. עם ישראל נמצא על סיפה של ארץ ישראל ועומד לבוא בשעריה, מדוע דווקא שם מתרחש החטא הנורא שלא קרה להם בכל ימי הנדודים במדבר? נראה שהסיבה היא שבכל משך היותם במדבר עם ישראל היו מאוד מבודדים וכמעט שלא באו בקשרים עם עמים אחרים, אם משום שלא קבעו את מקומם, אם משום שהעמים שהם עברו בקרבתם היו מאויימים מהם ופעמים רבות

הצרו את צעדיהם או נלחמו איתם ממש וכפי שמתארת התורה, אך בכניסה לארץ של שינוי. ימי הנדודים מסתיימים והם מתחילים להתיישב ולקבוע את מקומם. ניתן לומר שהם מתחילים לחוש כבני בית. כחלק מההתיישבות הם גם מתעניינים בעמים האחרים שבסביבתם ומעוניינים בקשר איתם בשונה מהתגובות המתנגדות והלוחמניות שאליהם היו רגילים מעמים אחרים, הרי שבמקרה של מואב התגובה הייתה שונה ומקרבת¹. מואב הביעו את רצונם בקשר עם ישראל ואף נתנו להם ברצון את בנותיהם.

התבוללות

התוצאה של ההתקרבות ההדדית הזאת בין העמים היא של הידרדרות העם בכל המובנים, בין בקדושה ובין באמונה בה'. אך שורש ההידרדרות טמונה בעצם הטמימה וההתבוללות של עם ישראל בתוך מואב ומדין. התבוללות זו כלולה מזנות ומעבודה זרה גם יחד, ובמסגרתה קיים החשש כי עם ישראל יאבד את זהותו ויחודיותו, ובעצם יאבד את כל מה שהשיג בעמל רב ביציאת מצרים, בקבלת התורה ובכל שנות הנדודים במדבר. זהו אם כן היחס בין החטאים. מוקד החטא של בעל פעור ובנות מואב איננו בזנות כשלעצמו ולא בחטא העבודה זרה של בעל פעור כשלעצמו. ברור שאלו חטאים חמורים לכשעצמם אך לא על כך יצא הקצף. חרון אפו של הקב"ה היה על ההתבוללות וההיטמעות של עם ישראל בעמי האזור, דבר שעלול להוביל למחיקת זהותם של עם ישראל מהעולם.

כעת נוכל להבין את ההבדל בין משה לפנחס ומדוע פעולותיו של משה, בניגוד לפנחס, לא השיבו את חמת ה' ולא עצרו את המגפה. משה במעשיו התמקד בחטא העבודה זרה, והוא מצווה 'הָרְגוּ אִישׁ אֶנְשֵׁי הַפְּזָמִידִים לְבַעַל פְּעוֹר'. כלומר, כל עניינו של משה הוא בחטא העבודה זרה. העבודה זרה היא חטא חמור מאוד אך היא כאמור לא הייתה החשש הגדול של מקרה זה והסיבה לחמת ה' בעם ישראל שבאה בעקבותיו. לעומת זאת, קנאותו של פנחס מתעוררת דווקא על מעשהו של זמרי וכזבי בת צור. לא על הזנות הכללית של בני ישראל אלא דווקא על המעשה אותו מכנה התורה כ"איש ישראל". זהו מעשה שמעבר לאיסור הזנות שבו מסכן את זהותו של עם ישראל מחמת הפרסום שלו ומכיוון שנעשה על ידי אנשים מפורסמים והוא המקרה המניע את פנחס לפעולה.

זוהי אפוא משמעות התואר 'איש ישראל' הנשנה בפסוקים. שכן, כאמור, עיקר החומר של החטא בהקשר זה הוא דווקא בהיותו "איש ישראל" שבעשותו מעשים אלו, זנות פומבית עם בת מדין הוא פוגם בעצמות מהותו של 'שם ישראל' ועלול לדרדר את העם כולו להתבוללות מוחלטת.

לכן גם חשוב לתורה לציין את שם האיש הישראלי ואת היותו נְשִׂיא בֵּית אָב לְשִׁמְעוֹנִי, ושם המדינית והיותה בת ראש אומות בית אב במדין, שכן, העובדה כי מדובר באנשים מפורסמים מעלה את החשש להשפעה על אחרים, אך כאשר התורה רוצה להגדיש את נקודת הכובד במעשה זמרי לעומת עובדי העבודה זרה המזכירים בפרשת בלק היא נוקטת בתואר 'איש ישראל'.

השיב את חמתי מעל בני ישראל

מעשהו של פנחס מתאפיין בכך שהוא מגיב למעשה זמרי שלא כפי שורת הדין, ודווקא בשל כך הוא זה שמשיב את חמתו של ה'. זמרי, בזנות הפומבית שלו, מבטא באופן החריף ביותר את ההתבוללות של עם ישראל ופנחס שמזדהה את הסכנה מגיב אליה באופן מידי. פנחס אינו ממקד את מעשה ההוקעה בחטא העבודה זרה ואף לא בחטא הזנות הנעשה על ידי רבים אחרים מעם ישראל אלא ממקד את התגובה דווקא על האיום בזהות היהודית הנמחקת במעשה פומבי זה על ידי נשיא מִיִּשְׂרָאֵל ומוקיע מעשה זה במעשה פומבי נגדי. רק אז, לאחר ההתייחסות לשרש הבעיה ע"י פנחס, שבה חמת ה' מעל ישראל ונעצרה המגפה, ועל כך נותן הקב"ה לפנחס את בריתו שלום².

פרשה זו המתארת את חמת ה' על עם ישראל במעשה זה, מבקשת מבני ישראל לתת את ליבם להשפעה העצומה שיש להקפדה על בניית הזהות של העם על עתידו של עם ישראל. עם ישראל כעת, בכניסתו לארץ ובשבתו על אדמתו, עשוי לכרות בריתות שונות ויקיים קשרים ברמות שונות עם העמים הנמצאים בקרבתו, קשרים אלו הם כורח המציאות וכפי שמבואר בנביאים שמלכי ישראל השונים קיימו קשרים כאלו. אך בכדי שקשרים מעין אלו לא יגרמו להתבוללות והיטמעות חלילה צריך עם ישראל להתחזק ולעמוד איתן על זהותו בשמירת הגדרים והסיגים כפי שהתורה מצווה. רק כך אפשר לבסס את מלכות ישראל באופן שיתקדש שם ה' בעולם.

1. הרצון לקרבה הזו, שנועד להחטיא את עם ישראל ולאיים על זהותם לא המשך לאחר מעשה פנחס. וכפי שנאמר 'לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם: על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים.

2. מעבר למפורש בפסוקים אפשר לראות את ההתמקדות של משה בחטא העבודה זרה גם בכך שהוא משנה קצת ממה שציווה עליו ה' שאומר לו: 'קח את פלך ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש'. משה מרחיב ומצווה להרוג את כל הנצמדים ולא רק את ראשי העם. אולי הוא עושה זאת בגלל שהוא רואה עד כמה הנגע פשה בעם, ועד כמה העבודה זרה הפכה לנחלת הכלל, אך מכל מקום הוא מבטא גם בכך שבתפיסתו של משה חומר החטא הוא עבודה זרה שצריך לעקור אותה מישראל ומשכך אינו רואה הבדל בין ראשי העם לכל הנצמדים לבעל פעור. אך אפשר שכונתו של הקב"ה בציוויו 'קח את פלך ראשי העם והוקע אותם לה' נגד השמש'. לא הייתה מכוונת רק לעקור את העבודה זרה, אלא לשרש את בעיית התבוללות בכללותה, ולכן ציווה להוקיע דווקא את ראשי העם ובכך לבטא שבהיעבד נוגעת להתנהגות הכללית של עם ישראל כעם.

העלון יוצא לאור על ידי מכון 'תבונות', רח' יהודה הלוי 10 בני ברק
להארות והערות ולקבלת תכנים נוספים ניתן לפנות במייל: office@tvunot.net
לקבלת העלון במייל a@tvunot.net